

O`smirlarda tarbiyasi qiyinlik tipalogiyasi va ulardagi muammolarni bartaraf etishning pedagogik-psixalagik usullari

Ismatova Halovat Baxtiyorovna

BuxDU, Pedagogika kafedrası katta o`qituvchisi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada shaxsning deviantlik holati, tarbiyasi qiyin o`smirlar hamda ularning pedagogik-psixologik holatlari keltirib o`tilgan. Shunindek, jamiyat hayotidagi sodir bo`layotgan turli o`zgarishlar, barcha tizimlarga nafaqat ijobiy balki, sezilarli darajadagi ijtimoiy-salbiy ta`sirlari natijasida ko`zga ko`rinarli darajadagi o`smirlik davriga ta`siri to`g`risida ma`lumot keltirib o`tilgan. Shu bilan birga rus hamda xorij olimlarning fikr-mulohazalari ham ushbu maqolada joy egallagan.*

***Kalit so`zlar:** deviantlik holati, tarbiyasi qiyinlik, inqiroz, adaptiv xulq-atvor, tajovuzkorlik, o`z-o`zini anglash, ijtimoiy me`yor, faoliyat, o`zini o`zi idrok etish.*

Kirish

Afsuski, oramizda shunday insonlar ham borki, ular jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilmasdan, balki unga to`siq bo`luvchi me`yordan og`ish holatlarini yuzaga keltiradi. Jamiyatda o`rnatilgan ijtimoiy me`yorlardan chetga chiqish holatlari psixologiyada “deviantlik holati” undan tug`uluvchi xulq-atvorni “tarbiyasi qiyinlik” deb nomlanadi. Tarbiyasi qiyin o`smirlar - jamiyatda o`rnatilgan axloq me`yolariga mos kelmaydigan insoniy faoliyat yoki xatti-harakat, ijtimoiy hodisa bo`lib, yolg`onchilik, dangasalik, o`g`irlik, ichkilikbozlik, giyohvandlik, fohishabozlik, o`z joniga qasd qilish va boshqa ko`plab shu kabi holatlar ushbu xulq-atvor xususiyatlari hisoblanadi.

Jamiyat hayotidagi sodir bo`layotgan turli o`zgarishlar, barcha (iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, diniy) tizimlarga nafaqat ijobiy balki, sezilarli darajadagi ijtimoiy-salbiy ta`sir qilmoqda. Bugungi kunda dunyo miqyosida kuzatlayotgan iqtisodiy inqiroz, ijtimoiy anomiya, turmush darajasidagi tafovutlar bu deviant

muammolardir. Salbiy omillar natijasida jamiyat a'zolari o'zlarini ojiz va xo'rlangan, ijtimoiy loqayd, jismoniy va ma'naviy zararlangan hisoblashadi. Tarbiyasi qiyin tip bu ko'pincha o'smirlar hisoblanadi. O'smirlar o'rtasida og'ish holatlariga esa ota-onalarning o'z bolalariga e'tiborsizligi, nazoratsiz va qarovsiz bolalarning ko'payishi sabab bo'ladi. Demak, tarbiyasi qiyin shaxslar deb, birinchi navbatda, axloqiy jihatdan qarindosh-urug'lari va do'stlarining ko'nglini og'ritadigan va atrofdagilarning hayoti uchun xavf tug'diradigan shaxslarga (individlarga) aytiladi. Katta yoshdagi individ avval boshdanoq ichki maqsadga intilish kuchiga ega bo'lib, shunga ko'ra, faolligining barcha ko'rinishlari yuzaga chiqadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. O'smirlik davri inson rivojlanishidagi burilish davri bo'lib, o'smirning ehtiyojlari va qobiliyatlari ko'pincha bir-biriga mos kelmaydi, bu esa moslashishning turli shakllariga olib keladi. Bolaga hayotning ushbu qiyin davrida yuzaga keladigan ob'ektiv va sub'ektiv qiyin vaziyatlarni engishga yordam berish muhimdir. Aynan o'smirlik davrida shaxslararo o'zaro ta'sirning konstruktiv va buzg'unchi usullari shakllantirilishi, himoya mexanizmlari ishlab chiqilishi va o'smir arsenalida mavjud bo'lgan adaptiv xulq-atvor modellari qayta ko'rib chiqilishi tufayli ushbu yoshga alohida e'tibor beriladi. Noto'g'ri o'smirlar orasida xulq-atvorida og'ish, o'rganish va muloqot qilishda qiyinchiliklar mavjud bo'lgan o'smirlar "tarbiyasi qiyin" deb nomlanadi. Shuning uchun o'zlarining individual xususiyatlarida sezilarli darajada farq qiladigan o'smirlar ko'pincha "tarbiyasi qiyin" deb tasniflanadi.

O'smirlik tajovuzkorlikning kuchayishi, charchoq, befarqlik, asabiylashish, hissiy beqarorlik, ma'lumotni idrok etishda qiyinchiliklar, istak va ehtiyojlarning nomuvofiqligi kabi psixologik xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichda mavjud bo'lgan ijtimoiy-madaniy xususiyatlari bu qiyinchiliklarni ham yumshatib, ham og'irlashtirishi mumkin. O'smirning salbiy o'zini o'zi idrok etishi bolaning salbiy tajribalari borligi sababli yuzaga keladi.

Birinchiidan, o'smirlar odatda o'zlarining shaxsiy qimmatli fazilatlariga ega emasliklariga ishonishadi va shuning uchun jamiyat uchun foydali bo'la olmaydilar, aksincha, salbiy xarakterli xususiyatlarga ega yoki boshqalarga va ular uchun muhim bo'lgan odamlarga zarar etkazadilar.

Ikkinchiidan, o'smirlar, odatda, ular uchun eng muhim bo'lgan odamlar ularga ijobiy emas, balki salbiy nuqtai nazardan qarashadi deb o'ylashadi.

Uchinchiidan, o'smirlar hali kamroq salbiy his-tuyg'ularni boshdan kechirish imkonini beradigan aqliy o'zini o'zi himoya qilish mexanizmlaridan samarali foydalanish qobiliyatiga ega emaslar. Tarbiyasi qiyin o'smirlarda o'z-o'zini hurmat qilish ehtiyoji juda kuchli va jamiyatda maqbul yo'llar bilan qondirilmaganligi sababli, ular tajovuzkorlik, yomon so'z va ziddiyatlarda namoyon bo'ladigan deviant xatti-harakatlarga murojaat qilishlari kerak. O'smirlar o'rganishda, ota-onalar, do'stlar, o'qituvchilar bilan muloqot qilish va o'zaro munosabatlar jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishadi va ular tartibsizlik bilan ajralib turadi. Beshinchiidan, tarbiyasi qiyin o'smirlarda ijobiy qarashlar va maqsadlar yo'q, ya'ni ularning qadriyat yo'nalishlari etarli darajada shakllanmagan, o'smirlar o'z hayotini yaxshilash uchun o'z oldilariga maqsad qo'ymaydilar, faqat mavjud me'yor va qoidalardan chetga chiqadilar. Asta-sekin o'smirning

jamiyatdagi mavjud me'yorlarga moslashish istagi pasayadi, bu esa o'smirlarning og'ish istagining kuchayishiga olib keladi. Bularning barchasi oxir-oqibatda o'smirning o'z-o'zini anglashining o'zgarishiga olib keladi, u "tarbiyasi qiyin o'smirlar" o'zini o'ziga xos mustaqillik bilan tuta boshlaydi, ko'pincha o'z o'rganishni istamaydi, o'qituvchilarga hurmatsizlik qiladi, tengdoshlari orasida yetakchilik mavqeini va obro'sini olishga intiladi. Bunday holatda, qoida tariqasida, tarbiyasi qiyin o'smirlar jinoyat qilishni boshlaydilar, chunki ular ko'pincha sinf jamoasi tomonidan rad etiladi. Aynan shunday hollarda o'smirlar boshqa tengdoshlari, odatda "tarbiyasi qiyin" guruhlar bilan yaqinlashishga intilishni boshlaydilar va maktabga borishni to'xtatadilar.

Tarbiyasi qiyin o'smirlarning qo'polligi, beadabliligi va beparvoligi ko'pincha pastlik, o'ziga ishonchsizlik, kamchilik va bolalik tuyg'ularining niqobidir. Tarbiyasi qiyin o'smirlarning eng xarakterli xususiyatlaridan biri bu yosh normalaridan orqada qolishda namoyon bo'ladigan aqliy yetuklikdir. Bunday o'smirlar o'z harakatlarini xulq-atvor me'yorlari bilan bog'lay olmaslik, mantiqiy fikrlashning zaifligi bilan ajralib turadi. Bunday o'smirlar, qoida tariqasida, tanlash vazifasi bilan duch kelmaydilar, ular o'zlari qaror qabul qilmaydilar, lekin ular aytganidek harakat qiladilar yoki agar bu mustaqil qaror bo'lsa, unda bu impulsivdir. Ushbu tarbiyasi qiyin davrda rivojlanishning ijtimoiy holati qaram bolalikdan mustaqil va mas'uliyatli kattalikka o'tishni anglatadi. O'smir bolalik va kattalik o'rtasidagi oraliq pozitsiyani egallaydi

O'smirlik - inson rivojlanishining o'ziga xos bosqichi. Bu o'z-o'zidan, boshqalar bilan va dunyo bilan munosabatlarning turli modellarida psixologik va ijtimoiy sinash, hayot yo'lini qurish imkoniyatlarining xilma-xilligini tushunish, o'z resurslarini sinab ko'rish va shaxsiy va ijtimoiy cheklolar chegaralarini aniqlash davri. O'zining psixologik mohiyatiga ko'ra, o'smirlik - bu izlanish, yangilik va tajriba, faollikni kengaytirish va o'zini namoyon qilish uchun aniq motivatsiya davri. Shu bilan birga, bu mavzuning rivojlanishidagi ziddiyatli va ichki ziddiyatli davrdir.

Bu yosh o'sish davri deb ataladigan davr bo'lib, u kuchli psixologik va jismoniy o'zgarishlar, organizmning tez fiziologik qayta tuzilishi bilan tavsiflanadi. Bundan tashqari, skeletning o'sishi mushak to'qimalarining rivojlanishidan tezroq, shuning uchun raqamning noqulayligi, nomutanosibligi va burchagi. O'sib borayotgan tanani kislorod bilan ta'minlash uchun yurak va o'pkaning hajmi va nafas olish chuqurligi keskin ortadi. Bu yosh uchun xarakterli ko'rinishlar, shuningdek, tez-tez bosh og'rig'iga sabab bo'ladigan bosimning ko'tarilishi yo'nalishi bo'yicha qon bosimining sezilarli o'zgarishidir.

Qoida tariqasida, tarbiyasi qiyin o'smirlar o'zlarining aqliy faoliyatini ularni eng ko'p maftun qiladigan sohaga yo'naltiradilar. Biroq, bu yoshdagi qiziqishlar etarlicha barqaror emas. O'smirlar o'zlarini turli xil faoliyatda sinab ko'rishlari mumkin, bu ularning o'z taqdirini o'zi belgilash bosqichida ekanligi va ba'zi o'smirlar o'zlarining kattaligini isbotlashga intilishlari bilan izohlanadi ma'lum bir faoliyatda yuqori natijalarga erishish, ammo erishmasdan, bu faoliyatni boshqasiga o'zgartirish qiyin o'smirlar orasida ham mos yozuvlar guruhlar mavjud. Psixologlar o'smirning guruhga qo'shilishga, boshqalardan ajralib turmaslikka intilishini hissiy xavfsizlikka bo'lgan ehtiyojni qondiradigan psixologik himoya

mexanizmi deb hisoblaydi va ijtimoiy mimika deb ataladi. Tarbiyasi qiyin o'smir uchun mos yozuvlar guruhi mahalla guruhi, sinf guruhi, sport bo'limidagi do'stlar, ya'ni o'z qarashlari yoki qiziqishlari bo'lgan har qanday guruh bo'lishi mumkin. Bunday guruh o'smirning nazarida ota-onadan ko'ra ko'proq obro'ga ega va aynan shu guruh uning xatti-harakati va boshqalar bilan munosabatlariga ta'sir qila oladi. O'smir bu guruh a'zolarining fikrlarini ba'zan so'zsiz va fanatik tarzda tinglaydi. Bunday guruhda o'smir o'zini namoyon qilishga, o'zini tasdiqlashga, guruh a'zolarining roziligini olishga va etakchilik pozitsiyasini egallashga harakat qiladi. Bunga erishish uchun o'smirlar ko'pincha guruh a'zolaridan hokimiyatga ega bo'lish uchun jinoyat sodir etishadi. Ko'pincha o'smirlar ma'lum bir submadaniyatga ega bo'lgan yoshlar guruhiga qo'shiladilar va keyin ma'lum bir submadaniyatning xulq-atvoriga rioya qilishadi.

O'smirlarning "qiyinchilik" ning sotsiologik mezonlari jamiyatda qo'llab-quvvatlanmaydigan va ma'qullanmaydigan xatti-harakatlarining xususiyatlari bilan tavsiflanadi, xususan: - huquqbuzarlik va jinoyatga moyillik; - ziddiyat; - boshqalarga nisbatan aniq tajovuz; - noqonuniy jinoiy norasmiy guruhlarning qadriyatlariga sodiqligini namoyish qilish - kiyim-kechak, jargon, harakatlar, hukmlar; - ijtimoiy normalarga rioya qilishdan bosh tortish; - ijtimoiy me'yorlarga oshkora rioya qilmaslik/buzish; - o'smirlarning "ko'chalari", o'smirlarning ko'cha submadaniyati normalarini uzatish hisoblanadi.

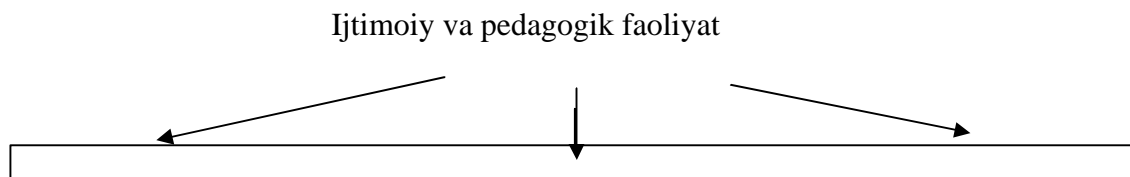
Tarbiyasi qiyin o'smirlar normal va uyg'un axloq shakllarini ruhiyat bilan bog'liq uch darajada ifodalash mumkin:

- ruhiy jarayonlarning muvozanati ko'rinishidagi mizoj xususiyatlari;
- moslashuvchanlik va o'zini faollashtirish ko'rinishidagi xos xususiyatlar;
- kishining ma'naviyati, mas'uliyati va vijdonliligi ko'rinishidagi shaxsiylik.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda ijtimoiy-pedagogik faoliyatning asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi:

- Individual yondashuv;
- o'smir shaxsining ijobiy tomonlariga tayanish;
- talabaga munosabatning xolisligi;
- maxfiylik.

Ijtimoiy psixologiya hamda pedagogik faoliyatda tarbiyasi qiyin o'smirlar quyidagi holatda ta'lim –tarbiyani olib boorish zarurdir:

Maqsad → subyekt + obyekt → hayot mazmuni → faoliyat shakllari, usullari, vositalari, natijalari

Og'ir o'smirlardagi ijtimoiy yolg'izlik, oilaviy muammolar, o'smir oilada qo'llab-quvvatlash va qo'llab-quvvatlashni topa olmasa yoki individual xususiyatlarga ega bo'lsa, kattalar yoki tengdoshlar bilan muloqot qilishda muammolarga duch kelganda, hozirgi paytda ham sog'lom turmush tarziga ta'sir qiluvchi jiddiy muammoga aylandi. o'smirning mavjudligi va salomatligi, uning ijtimoiylashuvi.

A.B.Fominaning tadqiqotlarida tarbiyasi qiyin o'smirlarda avvalo -iqtisodiy sharoitlar, ularning shaxsiy va ijtimoiy muammolarini hal qilishga qaratish kerak ekanligi ta'kidlangan. Muallif shuningdek, ta'lim muassasalarida bo'sh vaqt sohasidagi maqsadli dasturlar quyidagi tamoyillarga muvofiq tuzilishi kerakligini haqida fikr yuritilgan bo'lib bular:

- o'smirlar faoliyatini rag'batlantirish;
- shaxsga yo'naltirilgan yondashuv;
- izchillik va uzluksizlik

Natijalar tahlili. Mustaqillikni shakllantirish darajasi va tarbiyasi qiyin o'smirlarni ta'lim tarbiyasini tashkil etish natijalari foiz taqsimotida keltirilgan.

Darajalar	O'smirlar soni kishi boshiga	O'smirlar soni, %
Yuqori	7	16 %
O`rta	23	51 %
Quyi	15	33 %

Mustaqillik va tashkilotchilikning shakllanish darajasini o'rganish shuni ko'rsatdiki, o'smirlarning aksariyati o'rtacha mustaqillik va tashkilotchilik darajasiga ega (51%), ular mustaqil va uyushqoqlik bilan, lekin faqat nazorat ostida ishni bajara oladigan o'quvchilardir. kattalarning. O'quvchilarning 16 foizi yuqori darajadagi ijtimoiy kompetensiyaga ega. Ular o'z ishlarida mustaqil va uyushqoq, o'z harakatlarini nazorat qiladi, ijtimoiy hayotga qiziqish bildiradi; Past daraja (33%) o'z xatolarini mustaqil aniqlash va tuzatishni bilmaydigan, qaror qabul qilishni va ularni amalga oshirishni bilmaydigan, bo'sh vaqtlarida mustaqil ravishda mashg'ulotni tanlay olmaydigan va hokazolarga beriladi. Mustaqillikning shakllanish darajasini va qiyin o'smirlarni tashkil qilishni vizual tasvirlash uchun rasmda foiz taqsimoti keltirilgan.

O'ziga bo'lgan ishonchning shakllanish darajasi diagnostikasi shuni ko'rsatdiki, qiyin hayotiy vaziyatlarga tushib qolgan o'smirlarning aksariyatida o'ziga ishonch past (48,8%) va o'rtacha (35,5%), eng kam esa yuqori. (15,5%) o'ziga ishonch darajasi 7%. O'ziga bo'lgan ishonch darajasining aniqlangan natijalari shuni ko'rsatadiki, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish uchun qiyin o'smirlar bilan maqsadli ish olib borish kerak va bu o'smirlarda o'z-o'zini hurmat qilish ham muhim ahamiyatga ega. Qiyin o'smirlarning o'ziga bo'lgan ishonchini tasavvur qilish uchun foiz taqsimoti rasmda keltirilgan.

Muammoli o'smirlar ijtimoiy moslashuvning aniq belgilarini ko'rsatadilar: ular kattalar va tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlarning ijtimoiy jihatdan maqbul usullarini bilmaydilar va asosiy faoliyatni (maktab, ish, o'yin, samarali) o'zlashtirish darajasi yosh normasidan past. Natijada, o'smirlar o'zlarining ijtimoiy muhitidan majburan chiqib ketishadi, chunki jamiyat ijtimoiy me'yordan chetga chiqishni ifodalovchilarni ajratishga intiladi. Bu muammoni hal qilish yo'llarini topish zarurligini ko'rsatadi. Shunisi e'tiborga loyiqki, barcha o'smirlar tadqiqotda ishtirok etishga darhol rozi bo'lishmadi, lekin individual suhbatlardan so'ng ular rozi bo'lishdi, lekin faqat individual diagnostika uchun, shuning uchun diagnostika guruh va individual shakllarda o'tkazildi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, 5 nafar o'smir tadqiqotga jiddiy munosabatda bo'lmagan va natijalarni qayta ishlashda ushbu tadqiqot ishtirokchilarining ma'lumotlari hisobga olinmagan; Shunday qilib, ushbu muassasada qiyin o'smirlar bilan ijtimoiy-pedagogik tadbirlar amalga oshiriladi, degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Xulosa

Demak, o'smirlikning qarama-qarshiligi shundaki, o'smir kattalar maqomi va kattalar imkoniyatlarini olishga intiladi, lekin kattalar mas'uliyatini o'z zimmasiga olishga shoshilmaydi va undan qochadi. O'smir ko'pincha ota-onasining baholari va hayotiy tajribalarini qabul qilishdan bosh tortadi, garchi u ularning to'g'ri ekanligini tushunsa ham. U o'zining noyob va takrorlanmas tajribasini olishni, o'z xatolarini qilishni va ulardan o'rganishni xohlaydi. Shunday qilib, psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish "qiyin" o'smirlarning psixologik va pedagogik xususiyatlarini aniqlash va psixologik sabablarni aniqlash imkonini berdi. xatti-harakatlaridagi og'ishlar oila farovonligi, ijtimoiy muhit, uning individual xususiyatlarida yotgan "qiyin" o'smirlar, qiyin o'smirlarning yosh xususiyatlari, ularning xatti-harakatlari va harakatlarining, istak va imkoniyatlarining nomuvofiqligi va nomuvofiqligi, degan xulosaga kelish. kattalar va tengdoshlar guruhi bilan iliq, ishonchli munosabatlar bo'lmasa, xatti-harakatlar va muloqotda qiyinchiliklar, maktabda va uyda qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin.

Demak, kishining voqelik (borliq) bilan o'zaro aloqalarining tahlili deviant axloqni baholashning asosi bo'lib xizmat qiladi, zero me'yorning hukmron tamoyili shaxsning nimagadir yoki kimgadir (ya'ni real borliqqa) moslashuvidan kelib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ismatova H. B. TARBIYASI QIYIN VA BOSH OZLASHTIRUVCHI OQUVCHILAR BILAN ISHLASHNI TASHKIL ETISHNING METODIK IMKONIYATLARI //Scientific progress. – 2022. – T. 3. – №. 4. – C. 1017-1023.
2. Bakhtiyorovna I. K. Methodological Conditions for the Organization and Management of Working with Difficult and Idle Students //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2021. – T. 2. – №. 10. – C. 115-119.

3. Djamilovna A. Z., Bakhtiyorovna I. H. STUDY OF THE FORMATION OF CRIME MOTIVATION IN ADOLESCENTS AS A PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH //ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2022. – T. 3. – №. 1. – C. 1-8.
4. Bakhtiyorovna I. K. Pedagogical Mechanisms of Organization of Work with Difficult Students. – 2022.